

KISS MÁRTON

A Rákóczi-kultusz alakulásának száz éve (1920–2019)

Absztrakt

II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) személye a magyarság identitásának részét képezte már a 18–19. századtól kezdve. Az idő előrehaladtával és a politikai átalakulásoknak köszönhetően az emigrációba vonuló Rákóczi és társai a 20. században magyar földre térhettek vissza. Az első világháború után nyughelye (Kassa) ismét a magyar határon túlra került, emlékezete azonban követendő példaként maradt a magyarok előtt. A 20. században több ünnepet tartottak Rákóczi emlékére, legtöbbször születésének és halálának évfordulóján. Nagyobb eseménynek tartathatjuk az 1935-ös és az 1976-os emlékűnnepet, ahol az adott kor politikai rendszere igyekezett a saját javára fordítani Rákóczi képét és emlékét. 1990 után Rákóczi identításban betöltött szerepe nem csökkent, azonban a korábbiakban tapasztalható emelkedettséget csak ritkán érthette el. Az új évezred emlékűnnepein érződött a politikai átalakulások terhe, így ezek többsége kisebb társadalmi szervezetek közreműködésével valósulhatott meg. A 2010-es években újabb lendületet kapott a Rákóczira való emlékezés politikai alakítása, így először emléknapot, majd emlékét is tartottak tiszteletére.

Bevezetés

II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) élete sokáig témát adott a közvéleménynek és a történészeknek egyaránt. Családjának és életének története többeket megihletett, majd ez a nemzeti emlékezet részévé vált. Ezt követően, a 19. század második felében komoly törekvések indultak annak érdekében, hogy hamvait ismét visszahozzák Magyarországra, ami végül 1906-ban meg is valósult. Rákóczi kultusza az idők folyamán állandóan bővült, még a 20. században is komoly változásokon esett át a háromszáz évvel ezelőtt élt emigráns fejedelem képe.

Írásomban a Rákóczi személye körül kialakult kultuszról és annak emlékezetéről kívánok szólni több emlékűnnepség összehasonlításával. A hat különböző megemlékezésről elmondható, hogy közülük többet előre megterveztek, míg másokat figyelem hiányában csak szerény keretek között tartottak meg. Az emlékűnnepségek bemutatását elsősorban a ko-

rabeli sajtó bevonásával végeztem, melynek segítségével könnyedén végigkövethetőek a vizsgált korszakban megtartott rendezvények.

A különböző képek fogságában

Baráth Tibor a korszak tudományos életének egyik legfőbb szócsövében, a *Napkelet*ben jelentetett meg egy elemzést 1935-ben a kor közvéleményében létező Rákóczi-képekről. Fontos vélemény, miszerint a korszak megemlékezései hozzájárulhatnak ahhoz, hogy megrajzolhassuk egy történelmi szereplő portréját. Baráth elemzésében négy különböző és egy időben létező, de mégis egy személyben létező képről beszél, ami a fejlődés jeleit is mutatja.

Az első képet Baráth röviden csak „régii Rákóczi-képnek” nevezi, utalva annak 19. századi gyökereire. A korszakban talán ez a legismertebb és legelterjedtebb annak ellenére, hogy voltaképpen csak egy politikai párt (vagy irányzat) érdekeit szolgálta. Véleménye szerint ennek főbb képviselői Thaly Kálmán, Ravasz László és Kornis Gyula voltak, akik tovább tartották fenn e képet.¹

A második kép jól illeszkedik a korszakban felmerülő politikai kérdésekre adott válaszok közé. Eszerint Rákóczit mint a „teljes nemzeti gondolat szimbólumát” tartotta számon, aki példájával és szenvedéseivel az egész magyarságot képviseli. Jól látható, hogy ennek az eszméje különös figyelmet kapott az 1918 utáni események (forradalmak, békekötés) hatása alatt, ahol a veszteségélmény és a különbségek ellenére a kormányzat igyekezett megteremteni az egységet a lakosok között. A kezdeti veszteségélményt fokozatosan váltotta fel az eszményi (gondolati) átgondolás igénye, így például Rákócziban látták megtestesülni az egész magyarságot. A fejedelem sorsa – küzdelem a szabadságért, a függetlenségért, a hazáért, majd a nélkülözés és a száműzetés vállalása – összeforr a magyarság korabeli helyzetével.²

¹ Baráth 1935, 446–447.

² Baráth 1935, 447–449.

A harmadik kép Rákóczi európai jelentőségével foglalkozik, ami Baráth szerint meglehetősen elhanyagolt volt. A szerző szerint e képet kitűnően lehetett volna arra használni, hogy erősítsék a „Duna-völgyi népek gondviselő vezér” mivoltát. E gondolat kísérteties hasonlóságot mutat Kossuth Lajos tervezetével, ahol Magyarországot a dunai népek konföderációjának élére szánta.³

A negyedik kép Baráth szerint Rákóczit szent embernek ábrázolta, ami már a második képben részben megjelent. Eszerint a fejedelem – magára vállalva a magyarság sorsát – önként vonult száműzetésbe, hogy elviselje a fájdalokat. Ilyen értelemben Rákóczi az „életét” adta a magyarok szabadságáért – így emlékét is ápolni kell. A kép legfőbb támogatója és alakítója Zolnai Béla volt, aki számos munkában foglalkozott Rákóczival. Baráth szerint ez az értelmezés azért jelent gondot, mert kizárólagosságra törekszik – így szembemegy azokkal a képekkel, amelyek az egységet és egyenjogúságot hirdetik.⁴

Baráth véleménye szerint a fenti négyrétű ábrázolás együtt adja ki II. Rákóczi Ferenc komplex képét, így szintisztán különválasztani nem érdemes és nem is lehetséges. Nem tudhatta a szerző, hogy a fenti értelmezés néhány évvel később további képekkel egészül majd ki, ez a folyamat pedig mind a mai napig folytatódott.

A Wittman Tibor által jegyzett írásból kiderül az 1950-es történelemszemlélete, illetve annak kapcsolódása az adott kor világához. A különböző hősök kijelölése mellett nagy figyelmet fordított Rákóczi helyére és szerepére ebben a folyamatban. A hozzá köthető hagyományok valójában a szabadságszeretet és a függetlenség hagyományai is egyben, természetesen a „népi hagyományokkal” együtt. Jól látható, hogy a korábban bemutatott „négy részre osztott” Rákóczi újabb szerepekkel teljesedett ki. A történeti fejezetből láthattuk, hogy a küzdelmeket egyszerre két irányból szervezték: az országon kívül Rákóczi és Bercsényi, az országon belül pedig Esze Tamás. A szocialista történelemszemlélet szerint utóbbi megegyezik „a nép” szervezkedésével és annak függetlenségi vágyával, amit Rákóczi kívánt győzelemre vinni. Wittman írásában kritika alá vonta a „korábbi korszakok” Rákóczi-képét. Álláspontja szerint a 19. század

³ Baráth 1935, 449–450.

⁴ Baráth 1935, 451.

második felében uralkodó „nacionalista” történetírás sok esetben valótlanságokat állított a korszakról, és idealizálta az eseményeket. Különösen igaz volt ez a „nép” történetének kihagyására, amivel például Thaly Kálmán nem foglalkozott. Ugyanakkor Márki Sándor nagyszabású életrajza mégis nagyobb eszmei értékkel bírt nála, mint a két világháború közötti korszak termékei. A vádak meglepőek lehetnek: a korszak alkotóit nem történelemhamisítással vádolta, hanem azzal, hogy a „kurucosságot” a faji ideológia szintjére húzták le, bizonyos turanizmussal és protestáns mellékízzel (!) együtt.⁵ A szerző elismeri, hogy Szekfű munkája ugyan igényes volt, azonban szántszándékkal elszakította Rákóczit a nemzettől, a „nyugati embert a néptől”.⁶

A szövegrészletből megfigyelhetjük, hogy ez pontosan hol illeszkedik az eddig létező Rákóczi-képekhez. A két világháború között leírt négyes felosztás – amit a korábbiakban már láthattuk – logikai értelemben Rákóczi személyiségének különböző tulajdonságait emeli ki. Ennek második képe („teljes nemzeti gondolat szimbóluma”) nagyrészt támaszkodott Rákóczi azon tevékenységére, amit a függetlenségért és szabadságért vívott. Érdekesség, hogy Baráth Tibor ezt a képet nevezte a két világháború közötti Rákóczi-értelmezések egyik legmarkánsabbikának, ami a korszak Rákóczi-kurzusát legjobban reprezentálja. Bármennyire is kritizálta a korábbi korok értelmezéseit, Wittman érveiben a két világháború közötti időszak Rákóczi-képét használta fel az „új ideológia” szolgálatában is.

A felmerülő képek közül kettőt markánsan elítéltek, mégpedig Rákóczi európaiságát, valamint a „szent ember” téziséét. A korszak ideológiájának ismeretében ez nyilván nem meglepő, mivel az európaiság ilyen kontextusban mindig is fosztóképző volt, így Rákóczinak le kellett vedlenie európai – pontosabban fogalmazva nyugat-európai – mivoltát. Ehelyett azonban rögtön alternatívát is próbáltak keresni a korszakban, ahogyan az, ha nem is azonnal, de kiderül Wittman írásából. Ilyen volt például a környékbeli országok népeivel való barátságos viszony és utóbbiak részvétele a küzdelmekben. A szlovákok és románok részvétele a 20. századi kényszerű kibékülés („baráti országokká” válás) hatására új értelmezést nyert, mivel az új megközelítés szerint mindannyian a német nyomásnak

⁵ Wittman 1951, 33.

⁶ Wittman 1951, 33.

kívántak közösen ellenállni.⁷ A diplomáciai viszonyok esetében ekkor jelent meg a Rákóczi Ferenc és Nagy Péter között kialakult diplomáciai kapcsolatok vizsgálata, különösen az 1707-es varsói szerződés esetében.⁸ Ezen a téren pedig kimondják, hogy az ország déli részein élő szerbekkel csakis Nagy Péter veheti fel a kapcsolatot – egyértelműnek látszik az 1945 (1948) utáni szovjet–jugoszláv viszonyra való utalás.⁹ A „szent ember” tézise természetéből fakadóan nem fért bele az antiklerikális attitűddel bíró szocialista érvelésbe, így ez még gyorsabban eltűnt az elemzésekből.

Az 1926-os ünnepség

Az első emlékünnepségre a fejedelem születésének 250. évfordulója alkalmából került sor. Ahogyan azt Liber Endre – budapesti alpolgármester – megfogalmazta a székesfőváros közgyűlésén: Magyarország elfelejtette a fejedelmet! Való igaz, hogy a dátum láttán legtöbbször a négyszáz évvel korábbi mohácsi csatára (1526) asszociáltak, illetve az országos ünnepségen elhangzott beszédre, amit Horthy Miklós tartott. Ilyen körülmények között nem is meglepő, hogy az ünnepségre nem a teljes állami adminisztráció készült, hanem a budapesti városi közgyűlés rendezte azt meg. Az „országos” ülést Budapesten a Vigadóhoz szervezték meg, ahová várták a vidéki városok és megyék képviselőit is. A megemlékezés nemcsak Budapesten, hanem más városokban is zajlott. A kormányzat ezenkívül mozgósította az iskolákat, hogy ők is vegyenek részt a fejedelemre való emlékezésben. Ennek keretében az iskolai rendezvényeken a fejedelem életét bemutató jeleneteket adtak elő (versekkel és dalokkal). Ezekben – és az egyházi fenntartású intézményekben is – istentiszteletet tartottak a fejedelem emlékére, ezzel is erősítve az esemény szakrális voltát. Ugyanez volt a helyzet az egyházi iskolákban is, amelyeket előljáróikon keresztül szólítottak fel a részvételre. Számos helyi példa jól mutatja, hogy ponto-

⁷ Erre példa: Rákosi [é. n.]

⁸ Márki 1913.

⁹ Különösen igaz ez a szövegbeli utalások esetében. „Nem volt akkor egy olyan nemzetközi erő, mint ma a Szovjetunió, mely kész a magyar nép szabadságát minden eszközzel támogatni, és amelyre a magyar nép minden pillanatban számíthat.” Wittman 1951, 31.

san milyen volt az ilyen rendezvények lefolyása. Pécssett például öt különböző felekezetű iskola tartott ünnepséget, mindegyik a fejedelemre emlékezve.¹⁰

A központi ünnepségen a prominens személyek között nem találjuk ott a politikai elitet, aminek okát a fenti „kettős emlékezés” is indokolhatta. A nyitóbeszéd után a megemlékezés fő eseménye Ballagi Aladár történész beszéde volt, ami megosztotta a rendezvényről tudósítókat. Megszólalásában Ballagi kiemelte, hogy Rákóczi Ferenc mindig is a magyar szabadság mellett állt, ezért vállalta a harcot és – annak elbukása után – a száműzetést is. Elődei között találhatjuk Wesselényi Miklóst, aki a 17. század második felében vezetett felkelést a Habsburgok ellen. A tudósításokból tudjuk, hogy a beszéd ezen részét már a közönség sem hagyta szó nélkül, ugyanis a páholyokban két Habsburg-sarj is helyet foglalt. A hagyományosan „királypárti” – vagyis Habsburg-barátnak mondható – lapokban kiemelték, hogy Ballagi beszéde nemhogy segítette volna a gyógyulást, hanem inkább növelte az ellentéteket. A tudósítások szerint az ellenség immáron nem Bécsben volt, hanem Belgrádban, Pozsonyban és Prágában, illetve ott, ahol románok fosztogatták a magyarok értékeit. A *Népszava* viszont kiemelte, hogy Ballagi beszédének ezen része különösen fontos, mivel a magyar nép több száz éves Habsburg-elynomást szenvedett el, hogy azután független lehessen. Az érvelésnél meg lehet figyelni, hogy a Habsburgok értékelése különösen összefonódott a korszak Rákóczi-képével, vagyis aki ebben megnyilvánult, az foglalkozott az uralkodóház érdemeivel is. A megemlékezésről elmondható, hogy összességében beváltotta a hozzá fűzött reményeket – a megkésített ünneplés nem hozta meg az áttörést, ellenben erőteljesen utalt a magyar történelmi tapasztalatok kérdésére.¹¹

¹⁰ Pécsi Napló, 1926a, 9; 1926b, 6.

¹¹ Magyarország 1926.

Az 1935-ös Rákóczi-ünnepség

A két világháború közötti időszak legnagyobb szabású Rákóczi-ünnepére az 1935-ös évben került sor, amikor a fejedelem halálának 200. évfordulóját ünnepelték. A szakirodalom a legtöbb esetben érthető módon erre utal, amikor nagy megemlékezésről beszél. Ennek során szinte az egész magyar politikai, civil (egyesületi) és tudományos élet megmozdult, hogy a fejedelemnek méltó emléket állítson. A legfőbb ünnepség ismét Budapesten volt, ahol felekezetenként tartottak istentiszteleteket, így például a Szent István-bazilikában maga Serédi Jusztinián celebrálta a szentmisét, amelyen a kormányzó, Horthy Miklós is részt vett. A *Képes Pesti Hírlap* fotóriportot közölt az eseményről, ahol megtalálhatjuk a budapesti küldöttség képét, rajta az 1926-ban már szerepet vállaló Liber Endre alpolgármestert.¹²

A Rákóczi emlékére rendezett ünnepség azonban mégsem lehetett teljes, ugyanis nem készült el az a szobor, amelyik méltó lett volna a fejedelemhez. Bár a gyűjtést már korábban, az 1926-os ünnepség után megkezdték, végleges formáját csak 1937-ben nyerhette el. A kiállításának helye is beszédes és jelentős: a Parlament elé, a Kossuth térre helyezték el a szobrot. Ezáltal Rákóczi lovas szobra része lett a történelmi eseményeknek, ahogyan az közel másfél évtizeddel később is láthatóvá vált.

A tudományos élet is komoly részt vállalt a fejedelemre való megemlékezésből. 1935. május 19-én ünnepi közgyűlést rendeztek a Magyar Tudományos Akadémián, amelyen Berzeviczy Albert – az MTA elnöke – tartotta a nyitóbeszédet. Ebben kiemelte, hogy a tudományos intézményrendszer nagymértékben kivette a részét az emlékeztetésből eddig is, elég csak itt Thaly Kálmánra gondolni, vagy azokra a forráspublikációkra, amelyeket a történettudományi osztály eddig kiadott. Berzeviczy beszédében kitért a fejedelem életútjára, illetve szerepére a magyar közgondolkodásban. Véleménye szerint Rákóczit a hazaszeretet, a nemzeti erények birtoklása és áldozatkészsége tette eszményivé a magyarok számára. Kiemelte, hogy Rákóczi harca az 1848–49-es küzdelmek előképe volt, és az 1867-es kiegyezés csakis azért volt jobb a szatmári békénél (1711), mert

¹² Képes Pesti Hírlap 1935.

a nemzet a harcok után 18 évig szenvedett.¹³ A szöveg végén utalt Rákóczi hamvainak visszakerülésére, valamint azok ismételt elszakadására mint a nemzet újabb tragédiájára.¹⁴

A rendezvényen előadásban emlékezett meg a fejedelem életéről Angyal Dávid, az MTA rendes tagja. Ő már korábban is foglalkozott Rákóczi életével tudományos pályafutása során, főként az emigráció időszakával. Angyal öt fejezetben követte végig a fejedelem életét, kezdve az ifjúságától a harcokon át a bujdosásig. Véleménye szerint Rákóczi volt a magyar szabadság őrzője, mivel megmentette a magyar alkotmányt – és ezzel együtt a nemzetet. Emléke – még ha sírhelye a nagy küzdelmek ellenére ismételen külföldnek minősült is – erőt adott az elcsüggedt magyarság számára, ahogyan tette azt 1848-ban és 1935-ben is. Megjelenik egy érdekes hasonlat is, amiben Rákóczit a spanyolok El Cid Campeadorához hasonlítja, aki a küzdelem metaforájaként értelmezhető ebben a kontextusban.¹⁵

A *Magyar Szemlé*ben 1935 áprilisában jelent meg egy írás Markó Árpád tollából, aki újtó szándékkal lépett fel a Rákócziról való gondolkodásban. Leszögezi, hogy a fejedelem élete tipikusan magyar sorsnak tekinthető, lelkierője pedig még ennél is távolabb mutat. A kutató hadtörténész kiemeli nem csupán a Rákóczi leveleiből élénk táruló személyiséget, hanem felvázolja a szabadságharc katonai eseményeit is. Emellett Markó felhívja a figyelmet a Rákóczihoz köthető történeti kép egyoldalúságára, amit az „egyoldalú politikai történetírás” népszerűsítő hatása okozott. A külsőségeket – főként Mányoki Ádám portréját – nézegetők igényeinek megfeleltek azok a hazafias ünnepek, ahol kuruc nótákat szavaltak és tárogatókat hallgattak. Ki is kel azok ellen, akik csak a romantikus Rákóczit kívánják ünnepelni – ebben az időben (1935) nem a párduckacagányos, külsőségeket kereső emlékezetre van szükség, hanem a belső rezdüléseket is feldehítő érzetekre.¹⁶

Wellmann Imre szintén ebben a számban adta közre gondolatait a Rákóczi-év történettudományi értelmezéséről. Véleménye szerint egy adott társadalmi csoport hősképzési metódusa teljesen természetes folyamat,

13 Berzeviczy 1935, 264.

14 Angyal 1935, 265.

15 Angyal 1935, 298–299.

16 Markó 1935, 305–311.

ami egy idő után egy történelmi személyt egy-egy eszme képviselőjeként tart számon. Erre példa maga Rákóczi Ferenc is, akinek kultuszát először Thaly Kálmán kezdte el építeni a 19. század második felében. Ugyanakkor az „egysíkú”, csak a tökéletességet kereső kép sosem lehetett teljes, ezért szükséges az alapos történelmi megismerés is – mégpedig forrásokon keresztül. Thaly ugyanakkor ebben is élen járt, így munkásságára még 1935-ben is támaszkodhattak a kutatók. A sorozatban ekkor kezdték meg az *Archivum Rákóczianum* újabb köteteinek szerkesztését Lukinich Imre vezetésével, ami Rákóczi felségárulási perének anyagait adta közre. Rákóczi az egész magyarságot testesíti meg, megtalálható benne az ország tiszai és dunai vére, a történelmi erő – ami előrébb viszi a dolgokat.¹⁷

A tudományos élet egyik legnagyobb vállalkozása a Rákóczi Ferenc életének szentelt emlékkönyv volt 1935-ben. A kétkötetes munkában a korszak több fontos szakértője is megnyilvánult – történészek, irodalom- és teológusok –, erősítve a Rákócziról kialakult képeket.

A sajtóban több cikk is megjelent az 1935. április 8-i megemlékezésekről. Ezek többsége tudósításnak tekinthető, vagyis többnyire leírásokat tartalmaztak az országos vagy helyi megemlékezésekről. Ahogyan azt a korábbiakban már láthattuk, a központi megemlékezés Budapesten zajlott, így a cikkek ennek menetéről számoltak be. A *Kis Újság* tudósítója írásában részletesen bemutatta a dicső emlékü Rákóczi ünnepségét. A résztvevők között megtalálhatjuk Horthy Miklós kormányzót és Gömbös Gyulát, Magyarország miniszterelnökét is.¹⁸

Ebből az alkalomból a város főpolgármestere, Sipőcz Jenő felszólította a helyi társadalmi szervezeteket, hogy vegyék ki részüket az ünneplésből, amit azok meg is tettek. Az ilyen eseményeket rendezők között megtalálhatjuk a Turáni Társaságot, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségét (MANSz), az Actio Catholicát, az Országos Rákóczi Szövetség Tárogatós Zenekarát és a NyUKOSz-t, ahol a katonák tartottak beszédet. Az Ereklés Országzászló Nagybizottság az Országzászló és az Irredenta-szobor előtt Rákóczi-ünnepségeket szervezett, ahol főként versekkel hajtottak fejet a fejedelem emléke előtt. Helyi szintű megemlékezésnek tekinthető még a Buda-alsóvárosi Egyesület Rákóczi-emlékünnepe, valamint

¹⁷ Wellmann 1935, 312–313.

¹⁸ Képes Pesti Hírlap 1935.

a kispesti MOVE Ráskai Lea leánycsapatának ünnepe is, ahol daljátékok és szavalások ékesítették e napot.¹⁹

Vidéken több helyen tartottak ilyen vagy ehhez hasonló megemlékezéseket. Idetartozott például Abony, Békéscsaba, Cegléd, Dombóvár, Nagykőrös és Székesfehérvár. Szegeden két különböző ünnepe is tartottak, így a helyi Rákóczi Egyesület és a Dugonics Társaság is megemlékezett a fejedelemről.²⁰

Hóman Bálint iskolai szünetet rendelt el április 8-ára (hétfőre), hogy a fejedelem emlékét méltón meg tudják ünnepelni a diákok. Itt is megjelent az istentisztelet mint a megemlékezés fontos forrása. Az ifjúság számára külön emlékezeti gyűlést és tábortüzet készítettek elő a cserkészek, akik a fővárosban és vidéken egyaránt szerveztek ilyen rendezvényeket. Erre volt példa a Német utcai polgári fiúiskola „132. sz. Csilléry” cserkész- és öregcsapata által tartott Rákóczi-ünnepség is.²¹

Hasonló megemlékezéseket tartottak a nagy fejedelemről a határon túli („elszakított”) vármegyékben is. Különösen a Csehszlovákiához tartozó Borsinál – a fejedelem szülőhelyénél – emeltek szót az ellen, hogy a trianoni határok károkat okoztak az országnak.²² Külföldön is rendeztek megemlékezéseket a fejedelem emlékére, így bujdosásának utolsó helyszínein, Rodostóban és Isztambulban gyászmisét rendeztek.²³

Rákóczi emlékezete 1938-ban

Az 1938. november 2-án Bécsben meghozott ítélet (1. bécsi döntés) szerint Magyarország visszakapta Kassát, Ungvárt, Munkácsot és annak környékét, ugyanakkor számos, korábban az országhoz tartozó terület Szlovákiánál maradt. Az előzetes tárgyalások a magyar és csehszlovák fél között nem jártak sikerrel, ezért a helyzetet végül német döntőbíráskodás rendezte ebben a formában. A döntéssel végül közel 12 ezer négyzetkilométer

19 Pesti Hírlap 1935a, b; Nemzeti Újság 1935a, b.

20 Budapesti Hírlap 1935.

21 Pesti Hírlap 1935b.

22 Kis Újság 1935.

23 Kis Újság 1935.

teres területet csatoltak vissza az országhoz több mint másfél millió lakossal, amivel gyakorlatilag az egész ország egyetértett, és örömét fejezte ki a döntéssel kapcsolatban.²⁴

A visszacsatolt területekre való bevonulás során felhasználták Rákóczi emlékét mint legitimáló tényezőt. A magyar történelem szereplőjének ilyenfajta felidézése a propagandisztikus célok mellett a terület szimbolikus visszafoglalását is célozhatta, vagyis a terület feletti uralom „visszaszerzését”. A korabeli vélekedések szerint ezek a területek (például Kassa) csak ideiglenesen kerültek távol a magyar hazától, így az 1938-as események helyreállították a korábbi állapotokat. Ilyenek voltak például azok a képeslapok, amelyeken Horthy és Rákóczi egyszerre szerepeltek. Ilyen volt az a képeslap is, amely II. Rákóczi Ferenchez köthető: egy lovas portré mellett láthatjuk a dóm mellett található emléktáblát, valamint Rákóczi sírját. A kép bal oldalán látható az ország kormányzója, Horthy Miklós, aki Rákóczihoz hasonlóan fehér lovon ülve jobbra néz. A szimbolikus összehasonlítás mintegy erősíteni kívánta a terület (Kassa) feletti hatalom jogosságát, egyben pedig legitimációt is ad visszاسzerzéséhez.²⁵

Hasonló kép volt „A felszabadulás emlékére” készült festmény is. Ennek két oldalán magyar katonákat láthatunk (kuruc katonát zászlóval a bal oldalon; honvédet zászlóval a jobbon), a képen magyar zászló alatt vonuló katonasággal. Közelebbről nézve a képet, látható Kassa látképe a bal oldalon, valamint egy hegytetőn álló vár. A festmény középpontjában Horthy Miklós található, aki mögött a felhők közül – szinte angyali módon – tűnik fel II. Rákóczi Ferenc alakja lovas katonái társaságában.²⁶ A harmadik kép a ruszinoknak szóló plakát volt, „Szabadságot ruszin testvéreinknek” felirattal. Az előtérben látható családot egy magyar katoná vigyázza, a háttérben pedig – a nap helyén – láthatjuk II. Rákóczi Ferencet.²⁷

A Kassára való 1938. november 11-i bevonulást és Rákóczi emléket természetesen a filmhíradó is megörökítette. A katonai felvonulás során felidéztek a fejedelem emlékét, aki kétszáz évvel korábban hasonló körülmények között látogatta meg a várost. Ezzel nemcsak

24 Romsics 2010, 246.

25 Képeslap Kassáról [é. n.]

26 Babucs 2019, 235.

27 Babucs 2019, 273.

a magyar állam bővült, hanem Rákóczi sírhelye is újból magyar földre került. A közvetítésben láthatjuk Horthy beszédét magyar és szlovák nyelven, amelyet a közönség ovációval fogadott.²⁸ Az eseményre pedig egy szimbolikus versenyt is rendeztek, aminek keretében Budapestről és Pécsről indultak stafétafutók a fejedelem sírjához Kassára.²⁹

Az 1953-as Rákóczi-ünnepség

Az 1950-es években a magyar kommunista párt hatalomátvételével komoly szerepet szántak a történelemnek és az emlékezetnek. Erre tipikus példának tekinthetők az 1948-as (az 1848-as forradalom és szabadságharc centenáriuma) és az 1953-as (a Rákóczi-szabadságharc kirobbanásának 250. évfordulója) megemlékezések. A személyi kultusz építésének jegyében megindult a hős népbiztos életét dicsőítő történetek és költemények megéneklése. Az első ilyen a salgótarjáni Rákóczi-fa átkeresztelése volt Rákosi-fává 1952-ben.³⁰

1953-ban a belpolitikai változások mellett a politikai rendszer számára fontos volt a Rákóczi-ünnepségek megszervezése is. A szakmai közösségek közül kiemelkedőnek mondható a levéltárosok munkássága ebből az időszakból. A munkaverseny mellett kiemelték a Rákóczi-iratanyag feldolgozásának kérdéseit, mivel annak jelentős része az eredeti közegéből kiragadott volt, így értelmezhetősége korlátozott volt. Az elvégzett munka – állagmegóvás, rendezés és iratcsoportok létrehozása – jelentette az alapjait a mai is működő levéltári rendszernek.³¹

Az Országos Levéltárban tartott Rákóczi-emlékkiállításról szóló beszámolókból kitűnik, hogy a magyar történelem bemutatása során a levéltárosi közeg fontosnak tartotta a korábbi ünnepségek (1935) hibáit kijavítani. A levéltárosok az új kiállításon törekedtek az aktuális történetfilozófiai szemlélet megerősítésére, valamint a korszakról egy teljesebb kép kialakítására a kikutatott és/vagy kölcsönkapott iratok segítségével.

28 A Felvidéki területek visszacsatolása: Horthy Miklós Kassán [é. n.].

29 A Rákóczi sírjához Budapestről és Pécsről befutó atléták Kassán [é. n.].

30 Kiss [é. n.]

31 Maksay 1953, 92–97.

A beszámolóból látszik a szakmai közeg kritikus volta, amely a nagyszámú látogató ellenére sem elégedett meg az eredménnyel, hanem szakmai javaslatokkal állt elő a jövőre nézve.³²

A Rákóczi-szabadságharcral összefüggő megemlékezések több területen és szinten zajlottak, legtöbbször egy időben. Az országhatáron belüli megemlékezések közül ki kell emelnünk a budapesti rendezvényeket, illetve a vidéki ünnepeket.

Külső megemlékezés volt például az a Szófiában tartott emlékest, amelyen Nikola Lankov író tartott beszédet II. Rákóczi Ferenc életéről és harcairól.³³ A bolgár lapokban megjelent írások alapján a Szófiában tartott ünnepség a két ország között fennálló barátság jegyében zajlott. A baráti országnak tekinthető Csehszlovákiában az év végén tartottak emlékestet a szabadságharcról, továbbá iratokat is küldtek a magyar levéltár kiállításához Rákóczi ottani tartózkodásának történetéről. Tartottak megemlékezést Svédországban, Franciaországban és Törökországban is.³⁴

A magyar megemlékezéseket két nagyobb részre lehet osztani: a fővárosban tartott ünnepekre és kiállításokra, valamint a vidéki helyszíneken megrendezett eseményekre. Ez utóbbiakra kitűnő példa a Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat tevékenysége, amelynek történelmi szakosztálya június 14-én kilenc városban hirdetett tudományos előadást a szabadságharc kirobbanásának 250. évfordulóján. A többi megemlékezés – írja a *Magyar Nemzet* – a helyi emlékezet felidézését és az országos jelentőségének bemutatását célozta.³⁵

A vidéki rendezvények közül a vizsgálatba bevont lapok kiemelték a sárospataki, a tarpai, a szécsényi és a tokaji megemlékezéseket, de tartottak ilyeneket Pápán, Debrecenben, Esztergomban, Győrben, Nyíregyházán és Szolnokon is.³⁶

Az esemény kiemelt ideológiai-politikai tényét mutatja, hogy kik jelentek meg a Kossuth téren tartott ünnepségen. A hazai rendezvények közül kiemelkedett az 1953. június 14-én tartott budapesti megemlékezés, ahol a magyar politikai és tudományos élet képviselői mellett a diplomáciai

32 Trócsányi 1953, 19–26.

33 Magyar Nemzet 1953c; Szabad Nép 1953d.

34 Magyar Nemzet 1953d; Szabad Nép 1953c; Magyar Nemzet 1953b, f.

35 Magyar Nemzet 1953b.

36 Benda 2003.

képviseltek is részt vettek.³⁷ A Minisztertanács nevében Révai József népművelésügyi miniszter, a hadsereg nevében Farkas Mihály hadseregtábornok helyezte el koszorút Rákóczi szobránál. A hadsereg részéről beszédet tartott Nógrádi Sándor altábornagy, honvédelmi miniszter, aki kiemelte, hogy Rákóczi küzdelme során előremutatóan fordult a Kelet irányába, azonban a kedvező diplomáciai helyzet ellenére nem tudott leszámolni a belső ellenfelekkel. A beszédében feltárta, hogy Rákóczi akkori ellenfelei most is léteznek, akiket le kell küzdeni a „szocializmus építésének folytatásához”.³⁸

A budapesti megemlékezések másik fontos sarokköve a Magyar Nemzeti Múzeum által rendezett nagyszabású kiállítás volt, amely több termen keresztül mutatta be a Rákóczi-szabadságharcot és II. Rákóczi Ferenc életét. A kiállításnál számítottak a „baráti országok” segítségére – így a csehszlovák és a román állam is biztosított anyagot a kiállításra.³⁹

Az emlékezetben fontos szerepet játszanak azok a kulturális termékek is, amelyek utalnak az adott politikai-hatalmi rendszer intellektuális megalapozottságára. Idetartozónak tekintjük a különböző gyűjteményes anyagokat (például bélyegek, levelezőlapok), valamint a mozgóképes forrásokat egyaránt. A megemlékezés évére a Képcsarnok Vállalat levelezőlap-sorozatot adott ki, amelyen magyar festőknek a Rákóczi-szabadságharcot foglalkozó festményeit helyezték el.⁴⁰ Hasonló módon több bélyeget is kiadtak erre az alkalomra. Ezekon többnyire II. Rákóczi Ferenc portréja volt látható.⁴¹

37 Szabad Nép 1953e.

38 Szabad Nép 1953a.

39 Népszava 1953.

40 Magyar Nemzet 1953e; Szabad Nép 1953b.

41 Batár 2003.

Az 1976-os Rákóczi-ünnepség

1976-ban ünnepelték az országban II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulóját, ami a korszak nagybetűs Rákóczi-ünnepének is nevezhető. Ahogyan az 1953-as megemlékezés az akkori politikai rendszer legitimációjának is megfelelt, úgy ez az ünnep is ilyen szerepet töltött be. A változást talán az jelentette, hogy ez volt az első – és talán azóta is az egyetlen – ünnepség, ami szinte az egész társadalmat meg kívánta szólítani. Ebben rokoni szálakat mutat a már bemutatott 1935-ös megemlékezésekkel, itt azonban még teljesebb volt a szervezés. Molnár Mátyás, a vajai Vay Ádám Múzeum alapítója és igazgatója egy kis kiadványában sorra vette azokat a lépéseket, amelyeket a megemlékezésekhez tettek. A tudományos életben az előkészületet a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete és a Történettudományi Intézet tette meg, amelyek már három évvel korábban vitaülést tartottak a kérdésről. A következő munkaértekezletet a már említett vajai múzeumban tartották meg 1973. szeptember 20. és 21. között.⁴² A következő ülést a következő évben (1974-ben) tartották Pécsen a Pécsi Akadémiai Bizottság és a Pécsi Tanárképző Főiskola közös rendezésében. Ezután több ülést rendeztek a kérdésről, amelyekről komoly tanulmányköteteket adtak közzé a résztvevők és szervezők.⁴³ Szabó Ferenc a fejedelem születésének 300. évfordulójára írt cikket a *Katolikus Szemle* hasábján. Ebben kiemelte, hogy a fejedelem személye igazán kettős: egyszerre viseli magán a buzgó katolikus és kis részben a protestáns szemléletet. A cikk utal arra, hogy a fejedelem katolikus volt, és betartotta hite szabályait, a jezsuitákkal szemben csak Bercsényi lépett fel. Ez azért is érdekes, mert illeszkedik ahhoz a 18. századi képhez, amelyet Tóth Gergely mutatott be korábban.⁴⁴

Komoly szerepet szántak a tudományos ismeretterjesztésnek, amiről Molnár csak röviden tudott beszámolni. Eszerint az országban több helyen tartottak a témába vágó előadásokat, így például Szekszárdon, Miskolcon, Hajdúhadházon és Gyömrőn.⁴⁵ Technikai értelemben idetartoztak azok a kiállítások is, amelyek a közt kívánták tájékoztatni munkájukkal.

42 Molnár 1975, 48–49.

43 Molnár 1975, 49.

44 Szabó 1976, 105–107.

45 Molnár 1975, 50.

Egyaránt idetartozott a vajai gyűjtemény bemutatkozása, valamint a Magyar Nemzeti Múzeum kiállítása Rákócziról.⁴⁶ Külön pályázatot hirdettek a „tanulóiifjúság” számára, hogy helytörténeti kutatásokat folytasson Rákóczi emlékeit felfedezve. Ilyen célt töltött be a Rákóczi nevet viselő úttörőcsapatok munkája is, akik több levelet is küldtek a programokat szervező vajai múzeum munkatársainak.⁴⁷

A Hazafias Népfrent Országos Tanácsa fokozott figyelemmel követte a különböző kulturális mozgalmak munkáját. Ez nem pusztán szervezői, hanem koordináló feladatokat is jelentett. A különböző művelődési szektorokat kézben tartó szervezet foglalkozott a túramozgalmak helyzetével. A Hazafias Népfrent Országos Elnöksége Honismereti Bizottságának alapszervezetei között szervezték meg az „országjáró, természet- és műemlékvédelmi munkacsoportot”, amelynek feladata az ilyen rendezvények lebonyolítása volt. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulójára külön túramozgalmat kívántak indítani, ami illeszkedett volna a korábban már létező és működő rendezvényekhez. Erre szolgált példaként a tanácsköztársasági, a Dózsa-, a Petőfi- és a felszabadulási emléktúra mint eseménysorozat.⁴⁸

A túramozgalomban részt vevők számára egy külön füzetet adtak ki *Rákóczi-emléktúrák 1976* címmel, hogy azokba gyűjteni lehessen a megadott települések pecsétjeit. Magyarországon ez 66 megyei helyszínt és a fővárost jelentette, amelyekhez kisebb magyarázó szövegek tartoztak. A külföldi célok látogatására a szervezők külön autóbuszjáratokat indítottak a Coopturist Utazási Iroda segítségével, amiket több esetben megtalálhatunk az országos lapok hasábjain.⁴⁹

A kiadvány bevezetőjében Juhász Róbert (a Rákóczi Emlékbizottság titkára) kifejtette: Rákóczi születésének 300. évfordulója alkalmas lehet arra, hogy a hazafiságot, a függetlenséget és a társadalmi haladást is ünnepelhessük. Külön kiemelte, hogy a Hazafias Népfrent – immáron állandó jelleggel – támogatta a mozgalmat, hogy önmaga és „szocialista hazánk javára szolgálhasson”. Természetesen jutalmazták is azokat, akik

46 Molnár 1975, 51–53.

47 Molnár 1975, 53.

48 Honismeret 1976, 3–16.

49 Turista Magazin 1975.

részt vettek a túrákon: alumínium-, aranyozott vagy kerámiaplakettet adtak a megfelelő számú helyet felkeresőknek.⁵⁰

A helyi érdekű (megyei) lapokban több beszámoló is megjelent a túrával kapcsolatban. A *Turista Magazin* évfordulós számából megtudjuk, hogy a helyi szervezetek közül a Borsod Megyei Természetbarát Szövetség külön rendezvényt tartott a fejedelemre való méltó megemlékezés céljából. A leírásból megtudhatjuk, hogy az öt túrából álló sorozat célja az olyan földrajzi és kulturális helyek felkeresése volt, amelyek a fejedelemre és az általa vezetett szabadságharcra vonatkoznak.

A kiadvány külön térképen (mellékletben) rögzíti a túramozgalomban részt vevő emlékezeti pontokat. Az ábrából jól látható, hogy igyekeztek minden megyében ilyen pontokat kiválasztani, ugyanakkor nagymértékben támaszkodtak a különböző helyi hagyományokra. A mellékelt térképen jól látható a szervezők törekvése, hogy a történelmi megalapozottság mellett az egyenlő eloszlás elve is érvényesüljön. Minden megyébe legalább két-három ilyen célpont jutott, ugyanakkor az ország északkeleti részén lévő megyékben összesen húsz helyszínt találhatunk. Veszprém megyénél látható, hogy az emlékek egy viszonylag szűk részhez kötődnek, a közelben pedig somogyi emlékezeti pontokat is kiválasztottak.⁵¹

Az elfeledett Rákóczi-ünnep (1985)

A fejedelem halálának 250. évfordulója kicsit kakukktojásnak tűnik a korszak megemlékezéseihez képest. A belpolitikai folyamatok változásával ugyanis valamiért ez a rendezvény nem kapott akkora médiafigyelmet, mint korábban az 1976-os ünnepek. Természetesen teljesen érhető, hogy a túl közeli időpontok (1976–1985) miatt az emlékezet nem lehetett rövid időn belül még egyszer ugyanolyan erős. A másik – emlékezet szempontjából fontosabbnak tűnő – tényező egy másik ünnepséggel való egybeesés lehetett. Ez Magyarország felszabadulásának 40. évfordulója volt, amelynek keretében fotópályázatokat és megemlékezéseket

⁵⁰ Kertész 1976.

⁵¹ Kertész 1976.

is tartottak. Emiatt az 1985-ös rendezvény hasonló módon haladt, mint az előző korszakban tartott 1926-os Rákóczi-ünnepség: megtartották ugyan, de a nemzeti emlékezetnek – és ezáltal az államnak – fontosabb dolga is akadt.

Az első és legkiemelkedőbb a tudományos élet megemlékezése volt a már többször említett Vaján, ahol emlékülést tartottak Rákócziról. Itt szinte név szerint ugyanazok a személyek emlékeztek meg, mint korábban (Várkonyi Ágnes, Köpeczi Béla).⁵² A kuruc hagyományok egyik legerősebb központjaként számontartott Vaja bizonyította, hogy az intellektuális hagyományérzet remekül összefér a terület földrajzi emlékezeti tereivel. Itt ugyanis nemcsak a múzeum, hanem az úttörők és a tsz is Rákóczi nevét viselte.⁵³ Ehhez kapcsolódott még zenei rendezvény, néphagyományokat gyűjtő pályázati felhívás, valamint rajzpályázat is.⁵⁴ Külföldön két helyen tartottak megemlékezést Rákócziról. Az egyikre a csehszlovákiai Borsi községben, a fejedelem szülővárosában, a másikra pedig az ugyan-ezen államhoz tartozó Kassán került sor. Ez utóbbin a város vezetői vettek részt. Ugyanilyen rendezvényre került sor Rodostóban (Tekirdağban) is, ahol nemcsak a Rákóczi Múzeumban, hanem a város dísztermében is tartottak megemlékezést Rákócziról.⁵⁵

A fejedelem halálának emlékére tudományos emlékülést tartottak a Rákóczi-megemlékezések központjaként számontartott Vaján. Az elhangzott előadások többsége a Rákóczi küzdelmének utóéletével és a fejedelem emigrációjával foglalkozott. A *Magyar Hírlapban* Banda Kálmán közölt cikket a Rákóczi-hagyományok szerepéről és fontosságáról. Véleménye szerint Rákóczi nevét kényszerből hallgatták el a nemesek (főurak és köznemesek egyaránt), de emlékét nem feledték. Fontos identifikáló tényező volt küzdelme, amivel a magyar szabadságot reprezentálta, még az alig tárgyalt 19. században is. Rákóczi emlékezete (eszméje) így még 250 évvel később is fontos része maradt a közgondolkodásnak.⁵⁶

Külön érdekesség, hogy a nemzetközi nyitásban is szerepet játszott Rákóczi személye. Az Amerikai Magyarok Szövetségének hathatós támo-

52 Népszabadság 1985.

53 Vasárnapi Hírek 1985.

54 Új Ember 1985; Magyar Nemzet 1985.

55 Magyar Hírlap 1985.

56 Benda 1985.

gatásával és szervezésével maga az akkori amerikai elnök, Ronald Reagan üdvözölte a Rákóczira emlékezőket a fejedelem halálának 250. évfordulóján (1985). Az amerikaiak értelmezése szerint a fejedelem – az alapító atyákhoz hasonlóan – a politikai szabadság, a vallásszabadság és az önazonosság képviselője volt. Kiemelte, hogy Rákóczi küzdelméről az amerikai lapok (például a *The Boston News-Letter*) is tudósítottak, egyik proklamációját pedig lefordítva is közreadták.⁵⁷

Rákóczi emlékének alakulása 1990 után

A rendszerváltás után a magyar emlékezet számára új lehetőségek nyíltak meg. A szocialista kormányzat által kiépített ünnepek (például a felszabadulás ünnepe – április 4.; a tanácsköztársaság ünnepe: március 21.) közül többet eltöröltek, másokat pedig visszahelyeztek. Október 23. esetében új államünnep jött létre, amely már a rendszerváltás során is komoly szerepet töltött be. Rákóczi emlékezete – mint nagy túlélő – kívül maradt a csatározásokon, különösen azért, mert személyét egyre inkább csak az emlékekben ünnepelték.⁵⁸

Rákóczi képe – mint történelmi személyé – mindig is a magyarokkal maradt az évek során. Erre kitűnő példa, hogy a történelemtankönyvek anyagában – és így az érettségikben is – megmaradt súlya és szerepe. Jól végigkövethető ez a folyamat a történelmi atlaszok esetében, ahol a kiadványokban Rákóczi „emléke” mindig is fontos részt képezett.⁵⁹

Látható, hogy a Rákóczihoz köthető emlékek többsége a 2010-es évekre esett (2011, 2017, 2019), előtte pedig a 2003-as megemlékezéseket lehet kiemelni. Hozzátehetjük, hogy 2015. március 27-én a Magyar Országgyűlés Rákóczi-emléknapot hozott létre, ami a mai napig fontos referenciapontként szolgálhat.

Az első komolyabb – állami szintű – megemlékezésre 2003-ban kerülhetett sor, ami a Rákóczi-szabadságharc kitörésének bicentenáriumát jelentette. Az országban több megemlékezés is történt, Medgyessy Péter

57 [sz. n.] 2004, 712.

58 1991. évi VIII. törvény a Magyar Köztársaság állami ünnepéről.

59 Kiss 2020.

miniszterelnök a tarpai rendezvényen vett részt Juhász Ferenc honvédelmi, valamint Németh Imre földművelésügyi és vidékfejlesztési miniszterrel.⁶⁰ A Magyar Nemzeti Múzeumban rendezett, „Haza, Egység, Szabadság” jelszóval meghirdetett és Rákóczi személyének szentelt kiállításon Görgey Gábor a nemzeti kulturális örökség minisztereként képviselte a kormányzatot.⁶¹

Halzl József – a Rákóczi Szövetség elnöke – egy interjúban kifejtette, hogy nehéz volt a kommunikáció az „anyaország” és a határon túli magyar szervezetek között, főként a megemlékezések összehasonítását illetően. Elmondta, hogy 2001-ben létrehoztak egy szervezőbizottságot több testület részvételével (a honvédelmi minisztérium, a kulturális és oktatási tárcák, a Borsi Rákóczi Emléktársaság, a Hadtörténeti Intézet és a Rákóczi Szövetség), ez azonban a 2002-es kormányváltás után beszüntette munkáját.⁶² A munkát helyettük a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumán (NKÖM) belül működő szervezet, a Nemzeti Évfordulók Titkársága vette át. A szervezet feladata főként a koordináción és a pályázatkiíráson alapult, így több szervezet is fordulhatott hozzájuk támogatásért. Munkájukat több megemlékezés is fémjelezte, mint például Balassi Bálint, József Attila, Batthyány Lajos, Kazinczy Ferenc és Erkel Ferenc születésének, illetve az 1956-os forradalom és szabadságharc, valamint Mátyás király trónra lépése jubileumi évfordulójának megszervezése (2004 és 2010 között). A kormányhatározatból jól látható, hogy Rákóczi emlékéve kimaradt a megemlékezések közül, mivel a hivatal egy évvel később kezdte meg a működését.⁶³ Nem kötődött szorosan az emlékünnepekhez, de 2006-ban egy számítógépes játékot is kiadtak „Pro Libertate” néven, amely a játszva tanulás elve mentén mutatta be a szabadságharc eseményeit a diákok számára.⁶⁴

A 2010-es évek Rákóczi-emlékéveinek legelső állomása a 2011-es év volt, ami a szabadságharc lezárulásának (és egyben a szatmári békekötésnek) 300. évfordulóját jelentette. Az előző évben a Borsod-Abaúj-Zemplén

60 Népszabadság 2003.

61 Magyar Nemzet 2003a.

62 Magyar Nemzet 2003b.

63 Magyar Közlöny 2003.

64 „Pro Libertate” stratégiai játék <http://www.nefmi.gov.hu/kozoktatás/2006/pro-libertate-strategiai> (letöltve: 2021. április 15).

Megyei Közgyűlés úgy döntött, hogy megyéjében Rákóczi-emlékévként nyilvánítja a 2011-es esztendőt. A programok között található Rákóczi-esteket, megemlékezéseket, tárlatokat, valamint egy musicalt is *A Fejedelem* címmel.⁶⁵

Elmondható, hogy állami szinten nem történt lépés a Rákóczi-ünnepségek megszervezésére, valamint annak kommunikálására sem. A helyi szinten érzékelhető rendezvények száma viszonylag nagy volt, de nem vetekedett a régebben tapasztalt eseményekkel.⁶⁶

Az „elmaradó” megemlékezések után 2015-ig kellett várni arra, hogy a Magyar Országgyűlés ismét foglalkozzon II. Rákóczi Ferenc ügyével. Március 16-án a magyar parlament részére juttattak el egy javaslatot, ami március 27-ét Rákóczi-emléknappá kívánta nyilvánítani. A beadványt először Vejkey Imre értékelte a KDNP soraiból, aki kiemelte Rákóczi Ferenc személyének szerepét a magyar szabadságharcban. Véleménye szerint a háromszáz évvel korábbi küzdelmek után az ország „újra szabadságharcát vívja”, ami példa lehet a közép-európai emberek számára is. Vejkey utalt arra, hogy nemcsak megemlékezéseket kell tartani e témában, hanem oktatási segédleteket is kell készíteni a küzdelmek megismertetése céljából. Dunai Mónika (Fidesz) hozzászólásában Rákóczi gyömrői beszédét idézte, valamint azokat a helytörténeti emlékeket, amelyek őt az eseményekhez kötötték. Az ellenzék oldaláról több hozzászólás is érkezett, először Kiss László (MSZP) tért ki az oktatásban létező Rákóczi-képre mint a narratívák egyik legkézzelfoghatóbb elemére. Véleménye szerint a közoktatásban egyre kisebb szerepet kap II. Rákóczi Ferenc személye, így a beadványban ki kellene majd térni azokra az oktatási keretekre, amelyek a tantermi oktatás mellett segítik a diákokat az identitás megőrzésében. A hozzászóló sajnálkozását fejezte ki, hogy a kormány nem hajlandó közös javaslatot kidolgozni az emlékezetpolitika számára – ahogyan ebben az esetben is történt véleménye szerint. Farkas Gergely a Jobbik képviselőjeként utalt arra, hogy ő maga és párttársai már korábban több ilyen kezdeményezést adtak be az országgyűléshez, ezeket azonban rendre leszavazták. Farkas utalt arra, hogy véleményük szerint érdemes lenne kiterjeszteni a megemlékezés körét azokra, akik a Rákóczi-szabad-

65 Magyar Nemzet 2011.

66 Ilyés 2020.

ságharcban vettek részt (vezetőként vagy katonaként). A másik módosítás az időpontra vonatkozna, mégpedig május 6-át (az 1703-as breznai kiáltvány napját) jelölnék ki emléknappak. Emellett – tért ki Farkas – fontos lenne, hogy a diákok számára érthetőbbé és „élvezhetőbbé” váljanak ezek az emlékműsorok, amiben a kormányzat nagy segítséget tudna adni. Ikotity István (LMP) hozzászólásában kiemelte, hogy véleményük szerint nemcsak a szabadság és a függetlenség harcosát kell tisztelni Rákóczi Ferencben, hanem azt a személyt is, aki először vezette be a közteherviselest az országban. Szávay István (Jobbik) is arra utalt képviselőtársához hasonlóan, hogy nem szerencsés elválasztani egymástól Rákóczi Ferencet és az általa vezetett eseménysorozatot. A kormányzat részéről Hoppál Péter, az Emberi Erőforrások Minisztériumának államtitkára fejtette ki álláspontját a Rákóczi-kultusz szerepéről. Hivatala álláspontját képviselve elmondta: véleménye szerint az emléknappal megszervezésével nagy adósságot törleszt az országgyűlés. A zárószavazáson a javaslatot 171 képviselő igen szavazatával, ellenszavazat nélkül, két tartózkodás mellett fogadták el.⁶⁷

2015. március 27-én tartották meg az első ünnepséget Budapesten két civil szervezet részvételével. A felszólalók között volt Fehér István (felvidéki tanár) és Lomnici Zoltán (az Emberi Méltóság Tanácsának elnöke), valamint a parlamenti határozatot benyújtó Vejkey Imre.⁶⁸

A következő nagyobb emlékünnap a 2019-es emlékév volt, amelyet a Magyar Országgyűlés az 2018. november 27-én elfogadott 32/2018. (XI. 27.) határozatával tett hivatalossá.⁶⁹ Az emlékév II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemmé választása 315. évfordulójának kívánt emléket állítani. A beszédekben mindegyik párt egyetértéséről tett tanúbizonyságot, vagyis az emlékévvel szemben nem volt kifogásuk. Németh Szilárd (Fidesz) véleménye szerint Rákóczi neve jelképpé vált a 21. század embere számára is – a szabadságszeretet mintaképévé. Rámutatott, hogy Rákóczi személye a környező országoknál is példaként jelenhet meg, csakúgy, mint a nemzetépítés egyik fontos építőköve. Hiller István (MSZP) üdvözölte az újabb emlékév meghirdetését, mivel véleménye szerint Rákóczi személye alkalmas lehet az egész magyarság nemzeti identitásának

67 A teljes vita végigkövethető itt: Országgyűlési Napló 2015.

68 Magyar Nemzet 2015.

69 Magyar Közlöny 2018.

erősítésére. Gondolatmenetében fontos részt képezett az, hogy Rákóczi képét együtt (pártokon felül), közösen tudják továbbadni a későbbi generációk számára. Hörcsik Richárd (Fidesz) beszédének alapját Rákóczi személyének és gondolatainak felidézése jelentette. Úgy vélte, a fejedelem nemcsak a magyarok, hanem a szomszédos népek (ruszinok, lengyelek és románok) körében is tiszteletet vált ki. A fejedelem életpéldája jó alapot képezhet arra, hogy belül és kívül is szoros egység jöhessen létre. Farkas Gergely (Jobbik) – a korábbiakban látható módon – támogatásáról biztosította a beadványt készítőket az emléknappal kapcsolatban. Felidézte a korábbi tevékenységét, és egyben tovább is lépett azon: javasolta egy nemzeti emléknap bevezetését, ami Rákócziról szólna. Fontosnak tartotta kiemelni, hogy a beadvány akkor képezhetne valódi egységet, ha ahhoz az ellenzéki képviselők is csatlakoznának. Nacsa Lőrinc (KDNP) Rákóczi szimbolikus szerepéről beszélt felszólalásában. A fejedelem alárendelte személyét egy magasabb célnak, valamint összekapcsolta a hozzá csatlakozókat. Rákóczi képe nemcsak akkor, hanem most is segíti a különböző kötelékek kialakítását magyar és magyar, valamint a magyarok és a nemzetiségek között. Potápi Árpád János (a Miniszterelnökség államtitkára) szerint Rákóczi Ferenc nem csupán nemzeti hősként, hanem emberként is példaként kell hogy álljon a magyarság számára – éljen az Magyarországon vagy diaszpórában. Gréczy Zsolt (DK) beszédében kiemelte, hogy Rákóczi személye a magyar történelemben már a harca idején is példaként szolgált, ahogyan azt Petőfinél is láthatjuk. Hozzátette, hogy 2005-ben a Gyurcsány-kormány kihelyezett gyűlést tartott Szécsényben, megünneplelve az 1705-ös országos gyűlés emlékét. Varga László (MSZP) miskolciként örömmel vette az emlékév hírét, mivel a város mindig is fontosnak érezte a fejedelem emlékének ápolását.⁷⁰ Koncz Ferenc egy későbbi vita során maga is kiemelte Rákóczi személyének mélységét, mint aki képes magára vállalni az egész nemzet terhét. Forradalma (sic!) elbukott, de szellemisége a későbbi harcosok számára (1848, 1956) példa maradt. A javaslatot 178 igen szavazattal fogadták el.⁷¹

A 2019-es megemlékezések során igyekeztek egységet teremteni a Kárpát-medencében, így nemcsak Magyarországon, hanem a határon

70 A teljes vita végigkövethető: a 2019. év II. Rákóczi Ferenc-emlékévvé nyilvánításáról szóló határozati javaslat általános vitája a lezárásig. Országgyűlési Napló 2018a.

71 Országgyűlési Napló 2018b.

túl is igyekeztek programokat meghirdetni. Az egyik csomópont Kárpát-alja volt, mint a korábbi Rákóczi-birtokok központja, a másik pedig Erdély, ahol Rákóczit fejedelemmé választották 315 évvel korábban.⁷²

Összegzés

A 20. században Rákóczi Ferenc személye az eltelt idő ellenére folyamatosan része maradt a nemzeti emlékezetpolitikának. A korszak politikai rendszerei úgy vélték, a fejedelem személye alkalmas lehet arra, hogy rendszerüket erősítse és legitimálja. A korszak tíz különböző (1926, 1935, 1938, 1953, 1976, 1985, 2003, 2011, 2015, 2019) Rákóczi-ünnepségén keresztül megfigyelhetjük a politika és emlékezet viszonyát, valamint annak kifejezési módozatait. Az ünnepségek közül a legtöbb tervezett és ezáltal jól szervezett volt; míg másokat az alkalom szült – ami rányomta bélyegét a lebonyolítás színvonalára is. Rákóczi kultusza egyszerre volt a magyar állam és társadalom számára emlékűnnep, valamint a hős múlt mementója. Számos esetben azonban előfordult, hogy Rákóczi személyét a külfölddel (Európával) való kapcsolat leírására használták fel, így egyetérthetünk Baráth Tiborral Rákóczi képének sokrétűségéről. A 21. századba érkezve láthattuk, hogy Rákóczi Ferenc emléke és kultusza a mai napig velünk él, és a politikai viták ellenére látható: személye valóban alkalmas lehet arra, hogy itthon és a szűkebb-tágabb környezetben is olyan hívószó legyen, amelyre érdemes emlékeznünk.

Irodalom

1991. évi VIII. törvény a Magyar Köztársaság állami ünnepéről. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99100008.TV> (letöltve: 2021. április 15).

A Felvidéki területek visszacsatolása: Horthy Miklós Kassán. [é. n.] <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3052> (letöltve: 2020. december 20.).

A Rákóczi sírjához Budapestről és Pécsről befutó atléták Kassán. [é. n.] <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3069> (letöltve: 2020. december 20.).

72 Magyar Szó 2019.

- Babucs Zoltán 2019: *A Felvidék és Kárpátalja hazatérésének emlékalbuma*. Budapest, [k. n.].
- Baráth Tibor 1935: Rákóczi alakja a magyar közvéleményben. *Napkelet*, 446–452.
- Batár Zsolt Botond 2003: *II. Rákóczi Ferenc élete és szabadságharca a bélyegek tükrében*. Budapest, [k. n.].
- Benda Kálmán 1985: A Rákóczi-hagyomány. *Magyar Hírlap*, április 9., 6.
- Benda Kálmán 2003: A Rákóczi-szabadságharc és a helytörténeti kutatások. *Honismeret*, 31., 3., 3–7.
- Berzeviczy Albert 1935: II. Rákóczi Ferenc emlékezete. *Budapesti Szemle*, 264.
- Budapesti Hírlap 1935: *Rákóczi hétfői emléknappja iskolai szünnap*. Április 6., 6.
- Budapesti Szemle 1935: Angyal Dávid: *II. Rákóczi Ferenc*.
- Honismeret 1976: *A Hazafias Népfront Országos Elnöksége Honismereti Bizottságának beszámolója a honismereti mozgalom helyzetéről és feladatairól*. 2–3., 3–16.
- Ilyés Gábor 2020: *Hazánk szentje, szabadság vezére. II. Rákóczi Ferenc és az általa vezetett szabadságharc emlékjelei Borsitól Rodostóig*. Nyíregyháza, [k. n.].
- Képeslap Kassáról [é. n.]: <https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/1376132> (letöltve: 2020. december 30.).
- Képes Pesti Hírlap 1935: *Istentisztelet Rákóczi emlékére a Bazilikában*. Április 9., 2.
- Kertész Miklós 1976: *Rákóczi emléktúrák*. Budapest, [k. n.].
- Kiss Márton [é. n.]: *A Rákóczi-kultusz szocializálása – a tarjáni „fatolvajlás” esete*. <https://www.ludovika.hu/blogok/continuumblog/2020/06/22/a-rakoczi-kultusz-szocializalasa-a-tarjani-fatolvajlas-esete/> (letöltve: 2020. december 20.).
- Kiss Márton 2020: A Rákóczi-szabadságharc ábrázolása az iskolai történelmi atlaszokban. In Tuboly-Vincze Gabriella (szerk.): *XVII. Országos Grastyán Konferencia előadásai*. Pécs, [k. n.] 37–46.
- Kis Újság 1935: *Rákóczi-ünnepségek a fejedelem halálának 200-ik évfordulóján*. Április 9., 5.
- Magyar Hírlap 1985: *Borsi, Kassa, Rodostó. Megemlékezések II. Rákóczi Ferencről*. Április 10., 83., 4.
- Magyar Közlöny 2003: A Kormány 1127/2003. (XII. 17.) Korm. határozata a Magyar Köztársaság Nemzeti Emlékezet Programjáról (2004–2010). 147., 11513–11514.
- Magyar Közlöny 2018: 186., 34111. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK18186.pdf> (letöltve: 2021. április 18.).
- Magyar Nemzet 1953a: *Előadások a Rákóczi-szabadságharcról*. Június 5., 4.
- Magyar Nemzet 1953b: *Emlékünnepély Rodostóban*. Július 28., 2.
- Magyar Nemzet 1953c: *Hírünk a Világban*. Június 27., 4.
- Magyar Nemzet 1953d: *Hírünk a Világban*. Július 25.
- Magyar Nemzet 1953e: *Napi Krónika*. Június 2., 4.
- Magyar Nemzet 1953f: *Rákóczi-emlékünnepség Franciaországban*. Október 6., 4.
- Magyar Nemzet 1985: *Hogyan készül a Rákóczi Múzeum a fejedelem halálának 250 éves évfordulójára?* Február 4., 4.
- Magyar Nemzet 2003a: *II. Rákóczi Ferenc emlékkiállítás*. 66., 111., május 14., 15.
- Magyar Nemzet 2003b: *Rákóczi még mindig bujdosásban?* 66., 145., június 24., 5.
- Magyar Nemzet 2011: *Musical a fejedelemről*. 74., 232., augusztus 25., 14.
- Magyar Nemzet 2015: *Rákóczi-emléknap először*. 78., 73., 2.
- Magyarság 1926: *Egy eltévedt kuruc*. 7:72., március 30.
- Magyar Szó 2019: *Rákóczi-emléké. Magyarországi és külföldi programokat is terveznek*. 76., 49., március 2., 4.
- Maksay Ferenc 1953: A Rákóczi-Emlékév előkészítő munkái az Országos Levéltárban. *Levéltári Szemle*, 3., 92–97.
- Márki Sándor 1913: *Nagy Péter Czár és II. Rákóczi Ferenc szövetsége 1707-ben*. Budapest, [k. n.].

- Markó Árpád 1935: II. Rákóczi Ferenc emlékezete. *Magyar Szemle*, 305–311.
- Molnár Mátyás 1975: Rákóczi-jubileumra készülünk. *Szabolcs-Szatmári Szemle*.
- Nemzeti Újság 1935a: *Rákóczi-ünnepségek*. Április 6., 7.
- Nemzeti Újság 1935b: *Rákóczi-ünnepség Rákospalotán*. Március 19., 11.
- Népszabadság 1985: *Rákóczi-emlékülés Vaján*. Április 9., 5.
- Népszabadság 2003: *Rákóczi-ünnepség Medgyessyvel*. 61., 115., május 19., 4.
- Népszava 1953: *Június 14-én nyitják meg a Rákóczi-emlékkiállítást a Nemzeti Múzeumban*. Június 11., 3.
- Országgyűlési Napló 2015: *II. Rákóczi Ferenc emléknapjáról szóló országgyűlési határozati javaslat összevont vitája*. Tavaszi ülészak, március 16., 55., 1112–1124.
- Országgyűlési Napló 2018a: November 13., 39., 1957–1969.
- Országgyűlési Napló 2018b: *A 2019. év II. Rákóczi Ferenc-emlékévé nyilvánításáról szóló határozati javaslat zárószavazása*. Őszi ülészak, november 27., 44., 2576.
- Pécsi Napló 1926a: *Rákóczi ünnepélyek Pécsen*. Március 28., 9.
- Pécsi Napló 1926b: *Izraelita Népipiskola Rákóczi ünnepélye*. Március 30., 6.
- Pesti Hírlap 1935a: *Magyarország népe kegyelettel hódolt Rákóczi Ferenc emlékének*. Április 9., 7.
- Pesti Hírlap 1935b: *Rákóczi-emlékünnepek*. Április 2., 10.
- Rákosi Mátyás [é. n.]: *A magyar jövőért*. <https://mek.oszk.hu/04400/04456/> (letöltve: 2020. december 30.).
- Romsics Ignác 2010: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, [k. n.].
- [sz. n.] 2004: Ronald Reagan amerikai elnök üdvözlő szavai. In *A Rákóczi-szabadságharc*. Budapest, [k. n.] 712.
- Szabad Nép 1953a: *Díszünnepség a Magyar Néphadsereg Színházában a Rákóczi-szabadságharc megindulásának 250. évfordulóján*. Június 14., 2.
- Szabad Nép 1953b: *Levelezőlap-sorozat jelenik meg a Rákóczi-szabadságharc megindulásának évfordulója alkalmából*. Június 2., 2.
- Szabad Nép 1953c: *Rákóczi-emlékest Stockholmban*. Július 2.
- Szabad Nép 1953d: *Szófiában emlékestet rendeztek Rákóczi Ferenc szabadságharcának emlékére*. Június 27., 2.
- Szabad Nép 1953e: *Ünnepélyesen megkoszorúzták Rákóczi Ferenc szobrát*. Június 15., 2.
- Szabó Ferenc 1976: II. Rákóczi Ferenc emlékezete. *Katolikus Szemle*, 105–107.
- Trócsányi Zsolt 1953: Az országos Rákóczi-emlékkiállítás. *Levéltári Szemle*, 3., 19–26.
- Turista Magazin 1975: *A Turista jelenti*. 11., november 1., 27–28.
- Új Ember 1985: *Jubileumi hangverseny*. 9., 8.
- Vasárnapi Hírek 1985: *A kuruc hagyományok vajai őrzői*. 14., április 7., 5.
- Wellmann Imre 1935: A Rákóczi-év és a történettudomány. *Magyar Szemle*, 312–313.
- Wittman Tibor 1951: *Történelmünk haladó hagyományai*. Budapest, [k. n.]